

Erindringer fra min barndom i Roskilde

Af Børge Dahl

Tømmerhandler Børge Dahl var kun 7 år gammel, da krigen begyndte. Børge Dahl har 50 år efter nedskrevet nogle af de begivenheder, han kan huske fra besættelsestidens Roskilde.

Den 9. april 1940 var jeg knap 8 år, så min daværende viden om, hvad der egentlig foregik i verden omkring mig var derfor forholdsvis beskednen.

På denne skæbnsvangre dag for Danmark blev landet vækket tidligt om morgenen af tyske flyvemaskiners motorstøj, blot ikke jeg, som sov min uskyldige barnesøvn. Men da min mor vækkede mig, blev jeg hurtigt klar over, at der var sket noget alvorligt. Tidligere på året havde der været prøvemørklægninger, d.v.s. landsdækkende øvelser med at slukke lys og blænde vinduer med mørklægningspapir. Nu blev det alvor. Gadelygterne fik skiftet pærerne ud med svagt lysende blåfarvede pærer. Bilerne lygter blev malet blå med kun en smal stribe hvidt lys, og cykellygterne fik en blå hætte på. Fodgængere skulle gå med hvide armbind for at være lettere at se. Jeg var lige begyndt i 1. klasse på Allehelgensgade Skole. Snart efter blev skoletiden ændret til toholdsdrift, fordi den tyske værnemagt okkuperede Absalons Skole, og eleverne herfra

Mørklægning blev obligatorisk allerede fra krigen start. Plakat fra 1940 udgivet af Justitsministeriets Propagandaudvalg. (Roskilde Museum).

blev overflyttet til Allehelgensgade. Det betød for 1. klasserne, at vores skoletid blev ændret til kl. 15-17.

I dagene efter den 9. april begyndte de tyske soldater at marchere ind i byen. Vi boede dengang på Ledreborg Tømmerhandel, Ringstedgade 68, altså på hovedlandevejen, hvor alting måtte passere forbi. Her oplevede lille jeg gemt bag havehækken de lange kolonner soldater med fuld op-pakning marchere ind i byen med musikkorps i spidsen. Marchmusik var tyskerne gode til: »Denn wir fahren gegen Engeland.« Soldaterne sang i tusindtallige kor.

I skolen havde jeg en klasselærerinde, som meget snart blev upopulær, hun var medlem af DNSAP (Danmarks nationalsocialistiske arbejderparti) og skilte sig med det i form af en halskæde med bomærket. Hun blev drillet så meget vi turde.

Der blev indrettet beskyttelsesrum i alle kældre, og det offentlige påbegyndte bygning af tusindvis af sådanne rum på pladser, i parker og hvor der ellers var plads (kuplede betonbunkers overdækket med jord). Mange blev fjernet igen efter krigen, når de lå i vejen, men en del findes endnu. Når sirenerne meldte luftalarm, skulle folk søge nærmeste beskyttelsesrum og blive der til afblæsning. I villaer med kælder kunne det gøres nogenlunde behageligt trods alvoren. Men det varede nu ikke længe, før vi tog luftalarmerne meget nonchalant og blot vendte os i sengen ved luftalarm, der skete jo aldrig noget.

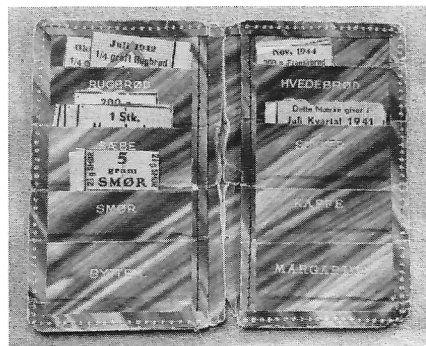

Mange af de beskyttelsesrum, der blev opført under krigen, kan stadig ses i Roskildes bybillede. Her et eksempel fra Folkeparken. (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

Vareknaphed begyndte at melde sig, for tyskernes pris for at »beskytte« Danmark (de påstod, det var derfor, de havde besat landet) var naturligvis, at vi skulle forsyne dem med fødevarer og andre for dem vigtige ting. Det første jeg husker er, at fars bil blev klodset op, d.v.s. da man ikke kunne få benzin til forretnings- og privatbiler, blev disse sat op på klodser i garagen, for at dækkene ikke skulle blive ødelagt. Efterhånden forsvandt naturligvis alle importerede varer: kaffe, tobak, margarine, appelsiner, bananer osv. osv. Rationeringsmærker blev udstedt på flere og flere varer – til sidst endog på erstatningsvarer. Naturligvis havde folk forsynet sig (hamstret) så godt som muligt. Især husker jeg, at vi havde ris til ris á la mande lige til den sidste krigsjul, selvom portionerne var små.

Koks til centralfyret var rationeret som alt andet. Efterhånden fik vi tørv og formbrændsel (presset tørv), men der skulle spares. Det varme vand blev der lukket for, kun lørdag aften blev der varmet op til badevand, som så til gengæld blev brugt til både min bror og mig. Vi kappedes om, hvem der skulle vaskes først. Elforbruget var stærkt nedskåret – en 25 watt lampe var en luksus. Ved krigens slutning var vores tildeling nede på 230 watt i døgnet. Strygejern blev derfor ikke brugt, man klarede sig med bedstemors gamle massive støbejerns strygejern fra før elektricitetens tid. De blev varmet op på komfuret som i køkkenet havde måtte erstatte gasapparaterne og gasovnen.

Naturligvis opstod der efterhånden et livligt sortbørsmarked, hvor der handlede både varer og rationeringskort, og man skaffede sig mange ting ved hjælp af venner og bekendte. Således havde vi på tømmerhandlen forretningsmæssig forbindelse med mange landmænd, så det skete jo, at der smuttede en halv gris ind i køkkenet en mørk aften. Så blev der skåret ud og saltet og røget, der blev lavet blodpølse, medisterpølser, spege- og rullepølser, finker og så videre. Tømmerhandlens eneste lastbil kørte på gengas d.v.s. gassen fra bølgebrænde som blev forbrændt i en dertil indrettet kakkelovn, som var monteret på bilen. Det var noget langsommeligt, når

Med rationeringsmærker forsøgte man at fordele den sparsomme mængde af dagligvarer til alle. Rationeringsmærker var i brug helt op til begyndelsen af 1950'erne. Roskilde Museum (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

der skulle fyres op hver morgen, men til gengæld var der nu heller ikke mange varer at køre med. Vi fik noget træ hvert år fra Sverige og til dels også Finland på specielle tilladelser, og det meste var på forhånd klausuleret til bestemte formål. Tyskerne kom også fra kasernen for at købe, men »desværre« havde vi ingen varer at sælge, selvom de menige soldater da var flinke nok, i hvert fald i begyndelsen.

På grund af benzinmangelen blev der mange steder brug for virkelige bestekræfter. Her er en af de første bestetrukne biler i Roskilde. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

Smør var stærkt rationeret, piskefløde totalt forsvundet, og netop flødeskum til kage og dessert var en ting, som var i høj kurs. Ismejerier kunne med el-piskemaskiner og tilsætningsstoffer, gulddråber, lave en flødeskum af begrænset holdbarhed, men de havde stor søgning. Vi var næsten hver søndag i Blågårdsstræde efter flødeskum medbringende egen emballage.

Vintrene 1941-42-43 var meget strenge. Fjorden frøs til, og der blev løbet på skøjter i stærk kulde – jeg fik engang forfrysning i øret, det gjorde meget ondt, da det tøede op. Isbådssejls var den store sport de år, blandt andre var kong Christian X en trofast gæst på fjorden. Ski var kommet vældig på mode, og mange gik på ski over isen til Gershøj kro, og mange tog efter en frokost dér bussen hjem.

Manglen på varer fik genbrugstanken til at florere. Selv samlede jeg gammelt jern, klude, kødben, sølvpapir både fra cigaretpakninger og mælkekapsler, som begge skulle være rensat for bagsidepapir. Kastanier blev slået ned i september fra de mange kastanietræer på Langelinie (alléen på Ringstedgade – efter vejudvidelse er den ene række træer forsvun-

I 1944 rykkede jeg over på Katedralskolen, som iøvrigt aldrig blev beslaglagt af tyskerne. De besigtigede skolen for eventuelt at bruge den til lazaret, men rektor Lauritsen »glemte« at vise dem gymnastiksalene, som ligger på den anden side af gaden (Bondetinget), så de syntes åbenbart, at den var uegnet til formålet. Næsten alle byens øvrige skoler var efterhånden beslaglagt til lazaretter og flygtningelejre. Således også »Frøken Lønholts Pigeskole.« Disse elever kom derfor til at gå på Katedralskolen – og det syntes drengene var mægtigt spændende.

Som tiden gik, mærkedes modstanden mod tyskerne mere og mere.

*Hundreder af mennesker samlet til alsang i Folkeparken i Roskilde.
(Roskilde lokalhistoriske Arkiv).*

Ikke blot ved frihedskæmpernes sabotager, men også i almindelige menneskers hverdag. Man demonstrerede på mange måder sine antipatier mod tyskerne, det begyndte med alsang (sangstævner), hvor folk samledes i hobetæl og sang nationalsange. Kongemærket i sølv (knaphulsmærke) blev båret af alle fra konfirmationsalderen. De engelske farver - rød, hvid, blå - sås ofte, hvor man turde bruge dem, der var jo altid en risiko. Bl.a. blev det mode at hække en »spytklad«, en lille hue, i Royal Air Force mønster. Det skete dog, at tyskerne anholdt folk i den anledning. På et tidspunkt gik vi med en hjemmelavet medalje – »9. april mærket« – af kobbermønter, der skulle symbolisere 9/4 1940.

Illegale blade og skrifter begyndte at dukke op alle vegne. Opklæbet på mure i byen og i folks lommer. De blev læst og givet videre.

Værnemagere – dvs. de, der arbejdede for tyskerne – var naturligvis særdeles upopulære. En påsat brand i et autoværksted, der reparerede tyske biler, resulterede i, at der for resten af krigen blev sat tyske vagtposter foran værkstedet. En enkelt stikker blev likvideret af frihedskæmpere i Borgegdet umiddelbart før befrielsen. Udover nævnte hændelser skete der en hel del jernbanesabotager lige uden for Roskilde station. I skolen hørte jeg om en sabotage lige før Røde Port, ved Vinkelvej. Så snart skolen var

forbi, cyklede jeg derud og så til stor fryd et tysk pansertog afsporet og et par vogne ligge halvt nede af baneskråningen. Toget bestod af kamouflerede vogne med kanoner, tanks, kommandocentraler osv. I den modsatte ende af byen, ved Darupvejsbroen, har jeg set flere afsporede tog. En gang indeholdt toget tyske tropper på vej mod syd. Det må have været på slutningen af krigen, for soldaterne var kun drenge. Jeg så dem stige ud og marchere tilbage mod stationen. Tyske vagtposter på Darupbroen pegede på os drenge, som var stimlet sammen, med deres geværer og lod forstå, at vi hellere måtte forsvinde, hvilket vi gjorde uden tøven. Tyskerne havde iøvrigt altid sørget for, at der var en personvogn som den første efter lokomotivet, fordi sprængningen udløstes af lokomotivets første hjul, og med lidt forsinkelse skete sprængningen da under den første vogn. Dermed håbede man af afskrække sabotørerne. Vi havde på tømmerhandlen en kontordame og en stuepige, som begge blev såret i benene af denne årsag, da de var på vej hjem mod Hvalsø.

Selvom Danmark var besat, havde vi det meget bedre end vore nabolande. Under Finlandskrigen, i krigens begyndelse, sendte Danmark hjælp til finnerne, og der kom mange finske børn til Danmark på »ferie.« Norge blev ligeledes hjulpet med fødevarer, da de havde meget strenge kår. På et tidspunkt i 1943 modtog danske skolebørn en bog som tak fra

»9. april-mærket« bestående af en femøre, en toøre og to enører, i alt ni ører i fire mønter, som alle skulle være fra 1940, altså betyde 9/4 1940. Roskilde Museum. (Foto: Flemming Rasmussen, Roskilde Museum).

155 finnebørn ankom til Roskilde den 18. januar 1942. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

norske skolebørn for medhjælpen. Umiddelbart efter krigen, i sommeren 1945, kom der mange børn fra Holland på rekreation i Danmark – vi havde en dreng hos os i 3 måneder, som vi holdt forbindelse med i mange år.

Vores vigtigste nyhedskilde var British Broadcasting Corporation: »BBC sender fra London.« Den blev der lyttet trofast til hver aften. Vi fulgte slagets gang, og i dertil indrettede krigskort indtegnede jeg hver aften, hvor langt invasionsstyrkerne nu var nået (ligesom oberst Hackel i Matador).

I den sidste tid før kapitulationen begyndte »de hvide busser« at køre igennem Roskilde med fanger fra de tyske koncentrationslejre. Først kom de danske politifolk, som var blevet arresterede i september 1944, derefter andre med dansk tilknytning. Denne redningsaktion skylder vi svenskerne tak for.

Endelig den 4. maj 1945 om aftenen meddelte speakeren fra BBC med gråd i stemmen, at tyskerne havde overgivet sig – dog endnu ikke i Norge – det skete først nogle dage senere. Men i Roskilde var glæden stor. Hos os fejrede vi det med en flaske champagne, der var gemt til formålet. Ude på gaden så jeg en dansker komme cyklende, stoppe op og forklare to tyske

soldater, hvad der var sket. Deres jubel var ubeskrivelig – de smed deres huer højt op i luften af glæde over, at det nu var overstået.

De allierede tropper kører gennem Roskilde. (Roskilde lokalhistoriske Arkiv).

Derefter måtte vi op i byen for at fejre denne i dobbelt betydning lyse forårsaften. Der var et mylder af mennesker i Skomagergade og Algade. Alle boghandlerne havde åbent og solgte Dannebrogssflag – de havde været forudseende. Jubel og LYS alle vegne. Lys, ja, for første gang i fem år kunne vi glemme alt om mørklægning og fejre dagen med en lysfest. Men kapitulationen trådte først i kraft kl. 8 dagen efter den 5. maj. Så på et tidspunkt, jeg tror det var kl. 22, kom bistert udseende tyske vagtposter gående op gennem gaden.

Den 5. maj dukkede de danske frihedskæmpere op med stålhelmet, våben og armbind, det specielle blå/hvid/røde armbind, som var deres uniform. De opslog hovedkvarter på Ting- og Arresthuset i Jernbanegade, og derfra udgik lastbilspatruljer, som anholdt stikkere, værnemagere, DNSAP folk, feltmadrasser (tyskerpiger). Det var nok også bedst for dem selv at være bag tremmer i de dage.

Og herefter fulgte triumftog af allierede soldater, først englændere derefter amerikanere, som kom først i små grupper, derefter i kolonner. De blev festligt og kærligt modtaget. Dels havde de jo befriet os – og så havde de cigaretter af rigtig tobak!

Efterpå fulgte tyskernes udtogsmarch. I klumper og kolonner kom de traskende på vej mod syd. Køremulighed havde de ikke. Nogle kom dog i lastbiler, andre i hestevogn, nogle på cykel men de fleste på gåben. Enkelte havde dog ikke mistet humøret. Jeg bemærkede een som gik nok så fornøjet trækkende en legetøjshund på hjul. Deres udrustning, som de efterhånden blev trætte af at slæbe på, blev smidt i grøfterne langs landevejen: gasmasker, stålhelme, geværer osv. Og hvad de endelig måtte have slæbt med af madvarer blev efter sigende taget fra dem ved grænsen til Tyskland.

Krigen var forbi, men der gik mange år, før økonomi og forsyninger var genoprettet. De sidste rationeringsmærker kunne først smides væk omkring 1950.